

Musk není první: nestátní aktéři napříč historií

Alexander Savov

Během třetí dekády 20. století jsme svědky vzestupu mocných korporací, jejichž vliv a síla jsou srovnatelné s mocí států, ne-li větší. Nejedná se o nový fenomén. Bohatí lidé a bohaté společnosti ovlivňovaly běh dějin prakticky od antiky, ale v kontextu nedávné doby beze vši pochybnosti přibyli aktéři, kteří jsou svými aktivitami schopni konkurovat státům, a někdy dokonce rozhodovat o důležitých mezinárodních konfliktech.

Nedávný konflikt, který vypukl v roce 2022 mezi Ukrajinou a Ruskem, ukázal dva hlavní příklady silných nestátních aktérů na obou válčících stranách. Též ukázal, jak se dynamika a loajalita těchto aktérů může během probíhajícího konfliktu měnit. V prvním roce konfliktu místopředseda ukrajinské vlády a ministr pro digitální transformaci požádal Elona Muska, známého technologického bilionáře, o poskytnutí terminálu jeho společnosti SpaceX, aby Ukrajina nemohla být odříznuta od internetu, což bylo důležité nejenom z důvodů bojových, ale především komunikačních. Musk této prosbě vyhověl a poskytl Ukrajině více než 11 000 stanic Starlinku.¹ Tato zařízení pomohla Ukrajině nejenom k udržení si připojení na internet pro důležitou komunikaci, ale zároveň přes ně Ozbrojené síly Ukrajiny řídily bezpilotní drony, přesné dělostřelecké zaměřování a sledování pohybu nepřítelé, a sami vojáci děkovali Elonu Muskovi za tuto pomoc. Později ovšem Musk udělal rozhodnutí opačného rázu a rozhodl se Starlink v oblasti Rusy okupovaného ukrajinského poloostrova Krym vypnout, čímž chtěl zabránit útoku Ukrajinců na ruskou námořní flotilu, k čemuž chtěla ukrajinská armáda použít ponorku bez lidské posádky vlastněnou společností SpaceX. Musk tak chtěl podle vlastních slov předejít jaderné odvetě Rusů. Toto jsou nepochybně akce, ve kterých Elon Musk jako soukromá osoba činí politická rozhodnutí a ovlivňuje globální řád na úrovni států. V tomto duchu vystupuje jako suverén, který si činí nárok na ovlivňování geopolitického dění a jehož moc se rovná politické síle států, či ji dokonce překračuje.

Na opačné straně barikády můžeme vidět podobný fenomén v podobě Jevgenije Prigožina a jeho vojenské paramilitární organizace Wagnerovci, která bojovala na straně Ruské federace v konfliktu na Ukrajině, zejména během bitvy o Bachmut. Tato soukromá skupina se dění na Ukrajině zúčastňovala již od roku 2014 a působila též jako nástroj ruské politiky v Africe. Geopolitickým hráčem na úrovni států se ovšem Wagnerova organizace stala až během neúspěšné vzpoury v červnu 2023,

1 Christopher MILLER – Mark SCOTT – Bryan BENDER, *UkraineX: How Elon Musk's space satellites changed the war on the ground*, Politico, 9. 6. 2022. Dostupné z: <https://www.politico.com/news/2022/06/09/elon-musk-spacex-starlink-ukraine-00038039> [náhled 20-8-2025].

kdy Prigožin po měsících stoupajícího napětí mezi ním a oficiálními představiteli ruské armády vytáhl se svými vojáky na Moskvu, během čehož dočasně obsadil Rostov na Donu, a nakonec zastavil svůj postup po uzavření dohody. Prigožin zemřel dva měsíce nato při pádu letadla. Stěží bychom pro podobnou událost hledali precedenty v nedávné době.²

Prigožin a Musk jsou ovšem jen příklady tendence, která v Rusku i v Americe dosahuje většího rozsahu. Ruské plynové společnosti Gazprom a Novatek disponují vlastními vojenskými jednotkami, mají zástupce ve vládě, a dokonce mají neformální kontrolu nad některými ruskými regiony. Podobným způsobem funguje ropná společnost Rosněft. V Americe pak působí například krajně pravicový blogger Curtis Yarvin, který má velký ideologický vliv nejenom na známého donátora republikánské strany Petera Thiela, ale i na současného viceprezidenta JD Vance. Yarvin razí ideu takzvané mozaiky menších států, které by nefungovaly na národním principu, nýbrž by byly řízeny svou vlastní akciovou společností bez ohledu na obyvatelstvo.³

Na těchto příkladech tedy můžeme vidět dva zajímavé fenomény. Na jedné straně silné korporace, které mají vlastní vojsko a fungují v podstatě jako stát ve státě a koncentrují se kolem určitého artiklu. A na straně druhé máme ideu státu řízeného korporací. Tyto fenomény nejsou bez precedentu v naší historii. Naopak – následující příklady nám mohou ukázat, že již v minulosti jsme byli svědky celé řady nestátních aktérů a že existovala území řízená korporací.

Jedním z prvních nestátních útvarů, který se mohl bezpochyby se státy měřit, byli Templáři. Tento náboženský řád, založený původně za účelem ochrany křižáků a poutníků do Jeruzaléma, byl nejen mocnou mezinárodní nestátní jednotkou, která měla určitou vojenskou sílu, ale vybudoval také síť mýtnic a vybíral poplatky za ochranu v okolí Jeruzaléma. Založil první velký mezinárodní bankovní systém, který poutníkům umožňoval přístup k financím prakticky kdekoli. To se podobá moderním korporacím – zejména pokud vezmeme v úvahu, že Templáři spravovali i královské finance, poskytovali půjčky mocným šlechticům a investovali do podnikání. Templáři vlastnili kontrolovali vývoz vína a koní a měli také právo organizovat trhy. Řád se rovněž věnoval výrobě textilu a významně pomohl k rozšíření a účinnému využívání mlýnů díky svému ekonomickému plánu a promyšlené organizaci práce. Časem Templáři upustili od přímého provozování mlýnů a začali je pronajímat, čímž vydělávali peníze, aniž by museli vynakládat energii na jejich obranu. Francouzský král Filip Sličný vyhodnotil jejich moc a vliv jako nebezpečné a rozhodl se řád zlikvidovat pod záminkou kacířství, čímž ukončil

2 Luke HARDING, *The Wagner uprising: 24 hours that shook Russia*, The Guardian, 25. 6. 2023. [online]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2023/jun/25/prigozhins-march-on-moscow-chronology-of-an-attempted-coup> [náhled 20-8-2025].

3 Christopher COLLINS, *Anti-democratic 'Dark Enlightenment' ideas have spread from Silicon Valley to Washington*, Cascade Institute, 20. 5. 2025. Dostupné z: <https://cascadeinstitute.org/dark-enlightenment/> [náhled 20-8-2025].

jeho roli na geopolitické šachovnici Evropy. Vzhledem k mezinárodnímu rozměru však řád přežil v Portugalsku, kde se nakonec transformoval v nový Řád Kristův, což nám ukazuje, jak se mezinárodní organizace dokážou vyhnout kontrole států. Něco podobného vidíme i dnes, kdy se kontroverzní americká vojenská společnost Blackwater snaží zbavit špatné pověsti tím, že se několikrát přejmenovala.⁴

Ještě úspěšnější byl jiný náboženský řád – Němečtí rytíři. Podobně jako Templáři působili původně ve Svaté zemi, ale brzy se rozšířili na mezinárodní scénu. Velmistr řádu a blízký důvěrník císaře Fridricha II., Hermann von Salza, rozhodl, že řád vstoupí do Burzenlandu (dnešní Sedmihradsko), aby tam bojoval za uherského panovníka. Řád však nebyl úspěšný při budování vlastního panství. Najal si jej uherský král Ondřej II., aby chránil území před Kumány. Právě zde se Němečtí rytíři poprvé dostali do konfliktu s místní šlechtou kvůli majetkům, které získal, a nakonec se rozešel i s uherským králem. Další podnik Německých rytířů, tentokrát v Polsku, byl mnohem úspěšnější. Konrád Mazovský měl problémy s pohanskými Prusy na své severní hranici, a protože neměl dostatek vlastních sil, „outsourcoval“ problém Německému řádu, který nabídl pomoc. Tentokrát si ovšem Hermann von Salza zajistil, aby byly územní zisky řádu pevně ukotveny ve smlouvách potvrzených Fridrichem II. i papežem Řehořem IX. Zlatou bulou z Rimini byl Řád německých rytířů oprávněn útočit na pohanské Prusy a rozšiřovat na daném území svůj vliv. Nestátní skupina tak začala vlastnit území, kde mohla spravovat vlastní pole, stavět hrady, vybírat mýta atd. Přestože se pruské državy nakonec proměnily v monarchický stát pod vedením dynastie Hohenzollernů, jedná se o významný příklad působení vojenské skupiny, která se mohla rovnat síle státu.⁵

Ještě výraznější případy najdeme v raném novověku s nástupem kolonialismu. Zámorské výpravy byly riskantní investice, proto nikoliv státy, ale jednotlivci kupovali akcie na lodě obchodních společností, které – pokud byly úspěšné – pak rozdávaly zisky investorům. Zde se nachází původ akciové společnosti. Východoindické společnosti vykazovaly mnoho znaků státu spíše než pouhých korporací – fungovaly jako státy ve státě, nebo dokonce mimo něj, když měly svá sídla v Indonésii. Mnohé zboží, které obchodovaly, a daně, které vybíraly, putovaly zpět ke koloniálním dobyvatelům. Jejich aparát se podobal státnímu – měly vojáky, pevnosti i úředníky. Britové založili obchodní společnost na Indickém subkontinentu. Historik Philip Stern tvrdí, že tuto společnost bychom neměli vnímat jen jako komerční entitu, ale spíš jako stát sám o sobě. Tento stát nebyl primárně utvářen Británií, ale spíš udělenými právy od asijských vládců a smlouvami, které si vyjednal na územích, kde působil. To není tak odlišné od dnešních korporací, které jsou ovlivněny

4 Laura Remien WOLDT, *The Knights Templar's Economic Empire and the Images That Supported It*, Lake Forest (IL): Lake Forest College, Senior Thesis, 2018. Dostupné z: <https://publications.lakeforest.edu/seniortheses/145> [náhled 20-8-2025].

5 Více viz Aleksander PLUSKOWSKI, *The Teutonic Knights: Rise and Fall of a Religious Corporation*, London 2024.

jak zemí svého původu, tak místy, kde podnikají a uzavírají dohody.⁶ Anglický model roku 1602 zkopírovali Nizozemci. V roce 1603 ustanovili svůj první obchodní bod v Bantenu a rozšiřovali se po indonéských ostrovech kvůli koření a zároveň zásobovaly Evropu vzácnými kovy skrze lukrativní obchod s Japonskem či porcelánem a hedvábím z Číny. Společnost vlastnila 150 obchodních lodí, 40 válečných lodí, měla 50 000 zaměstnanců a soukromou armádu o 10 000 mužích. Jednalo se o jednu z nejmočnějších společností své doby. Britská východoindická společnost měla v době svého největšího rozmachu dokonce 260 000 vojáků, tedy dvakrát více než oficiální britská armáda. Společnost byla instituce, která stála za dobytím Indie a porážkou Číny. Tyto dvě obchodní společnosti se násilně střetly v roce 1623, když Nizozemská východoindická obchodní společnost zabila 21 mužů, z toho deset patřilo k Anglické východoindické společnosti. To způsobilo diplomatickou krizi mezi Holandskem a Anglií a stalo se důležitým faktorem ve vypuknutí k Anglo-holandské války v roce 1652.⁷

Mnohdy přemýšlíme nad tím, co nám historie může říct o naší přítomnosti a budoucnosti. Jsem toho názoru, že se před námi rýsují dvě cesty. Ta první spirálovitě opakuje tendence, které jsme viděli v minulosti, totiž že nestátní aktéři buď prohrají svůj souboj se státem jako Templáři, eventuálně se promění v regulérní stát jako Pruské království, anebo jsou nakonec znovu reintegrovaní do existujících státních struktur, jak to můžeme vidět v odebrání Indie obchodní společnosti britskou vládou. To, co sledujeme v posledních letech, však zatím ukazuje spíše limity způsobů, jakými se nestátní aktéři mohou postavit státům. Prigožinova vzpoura selhala, jak již bylo zmíněno na začátku tohoto textu, a sám šéf Wagnerovců zemřel se svými společníky v letadle. Jeho nástupce, operující v tuto chvíli pod názvem Afrika Corps, plně následuje, alespoň jak se zdá, pokyny ruské vlády. Blížíme se k dvouletému výročí neúspěšné žoldácké vzpoury a nezaznamenal jsem žádné informace o tom, že by se jiné subjekty, například firmy, postavily proti státu a vládě. Politická moc v Rusku zatím zůstává plně konsolidovaná v rukou Vladimíra Putina. Na západní polokouli paradoxně Elon Musk zaznamenal podobný vývoj. Potom, co podporoval Donalda Trumpa v jeho vítězství v utkání o post prezidenta Spojených států amerických a po účasti v projektu DOGE, který měl za cíl zeštíhlit státní správu, se nakonec Musk dostal do sporu s prezidentem a současná situace je taková, že se v podstatě stáhl z politického prostoru po přestřelce s Trumpem na sociálních sítích. Založení nové strany nebude ničím jiným než jeho labutí písní.

Vypadá to tedy, že nestátní aktéři prozatím nejsou schopni ohrozit existenci států, a tak jako v minulosti zůstávají národní státy primárním aktérem geopolitického dění. V tomto ohledu to zatím vypadá, že vývoj směřuje pouze k opakování již

6 Více viz Philip J. STERN, *The Company-State: Corporate Sovereignty and the Early Modern Foundations of the British Empire in India*, New York 2012.

7 Stephen R. BOWN, *Merchant Kings: When Companies Ruled the World, 1600–1900*, New York 2010.

proběhlých procesů v moderním prostředí. Druhá, nyní méně pravděpodobná varianta je, že v naší generaci budeme svědky vzestupu nestátních aktérů. Korporace se stále snaží ovlivňovat vlády a v Americe byl zrovna přijat zákon „big beautiful bill“, který dává bilionářům a společnostem bezprecedentní daňové úlevy. V Rusku mezitím i oficiální představitelé začínají hovořit o ekonomických problémech, což by mohlo mít destabilizující účinky a korporace by se mohly přihlásit o slovo.

Vidíme tedy, že současné procesy jsou jenom důsledkem dlouhodobého vývoje, který už se v historii několikrát odehrál. Je tedy otázkou, zda se bude pouze opakovat, nebo zda opravdu vstoupíme do nějaké futuristické éry, kde by mohla být některá země poprvé po téměř 200 letech od ukončení správy Východoindické společnosti v Indii spravována korporací. Korporace má úplně jiné cíle než stát. Zatímco úkolem státu je zajišťovat stabilní správu, společnosti se snaží produkovat zisk. Vláda nad Indií byla Východoindické obchodní společnosti odebrána britskou vládou po katastrofálním povstání v roce 1857, jehož příčinou mohlo být to, že společnost sledovala vytváření zisku na úkor dobré správy území. S tím, jak v posledních letech klesá důvěra v demokracii a autoritářství je na vzestupu, by mohli někteří lidé dojít k názoru, že moderní technologie jako AI, elektronické sledování, internet a bezpilotní dronové zbraně řeší logistické problémy starých korporací, které se pokoušely vládnout bez ohledu na názory a stav obyvatelstva. Jak nám ale ukazuje historie, žádná společnost není nikdy dost bohatá, technologicky vyspělá ani vojensky mocná na to, aby nemohla selhat.

Bc. Alexander Savov je studentem magisterského studia na Ústavu světových dějin FF UK. Zaměřuje se na Anglii 14.–15. století, přičemž ho zajímá, jak byla tato doba formována ve vztahu ke šlechtě a městům.